

Прегледни рад

УДК: 94:[616.98:579.842.1/.2(497.11)]"1836-1838"

94:614.44(497.11)"1836-1838"

DOI: 10.5937/zrffp56-63154

БОРБА ПРОТИВ КУГЕ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ 1836–1838

Весна О. МИЛОЈЕВИЋ¹

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Лепосавић (Србија)

¹ vesnamilojevic74@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0002-9114-7587>

Примљен: 1. 12. 2025.
Прихваћен: 23. 6. 2026.

БОРБА ПРОТИВ КУГЕ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ 1836–1838²

Кључне речи:
Кнежевина Србија;
кнез Милош;
епидемија куге;
карантини;
санитарни кордон.

Сажетак. Рад приказује здравствене прилике током епидемије куге која се појавила у Османском царству 1836. године, а која је наредне, 1837. године, преко Алексиначког карантина продрла у Кнежевину Србију, чиме су биле угрожене и границе Аустријског царства и остатка Европе. Из карантина се куга најпре проширила у Јагодину и околна села, а затим и у ваљевски округ, као и у села Брежђе и Осеченицу. Кнез Милош је током епидемије показао велику спретност у координацији читавог државночиновничког апарата ради примене прописаних санитарних мера против куге, које су на терену у зараженим подручјима одговорно и успешно спровођене уз помоћ локалних власти. Кнежевина Србија успела је да низом мера и карантина успостави санитарни кордон, а применом строгих санитарних мера локализовано је и спречено даље ширење епидемије куге, од које је укупно преминуло 230 становника.

² Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије бр. 451-03-33/2026-03 од 29. 1. 2026. године.

Заразне болести су кроз историју пустошиле огромне територије, не „признајући” државне границе, владаре, сталеже, вероисповести, народносну припадност, годишња доба, старосно доба или пол. Епидемије су сатирале становништво и мењале демографску слику ширих подручја, чиме су неминовно утицале на свеукупан историјски развој. Најстрашнија и најопаснија заразна болест кроз историју била је куга. Она се најпре појавила у III веку у Сирији и Египту, док се у Европи прва велика епидемија куге јавила у VI веку, у Византији, за време владавине цара Јустинијана, па је тако добила назив *Pestis Justiniana*. У XIV веку, у Европи је током пет година, од 1346. до 1351. године, од нове епидемије куге страдало око 25 милиона људи, што је у то време чинило једну четвртину укупног броја становника. Из тог разлога, ова болест је тада названа „црна смрт”, а због интензитета ширења заразе и тешке клиничке слике оболелих тај назив се трајно задржао као синоним. Током XVII века нова епидемија куге раширила се по Медитерану и највише погодила Италију, а током XVIII века епидемија куге готово је преполовила становништво појединих европских градова, што најупечатљивије можемо илустровати на примеру града Тулона, где се 1721. године од 26.276 становника разболело 20.000, а преминуло 16.000. Ови таласи куге нису заобилазили просторе које је насељавао српски народ, јер је Балканско полуострво својим географским положајем повезивало Европу са Азијом и својом јужном и источном границом било изложено продору куге са азијске стране. Куга је по правилу долазила из Османског царства у централну Европу, о чему се у тој царевини слабо водило рачуна, јер је муслимански свет ову пошаст сматрао Божјом казном коју треба мирно подносити. Лекари су били слабо заинтересовани за лечење болести, па је опште нечињење додатно доприносило њеном ширењу (Дедић, 2020, стр. 35; Михаиловић, 1937, стр. 5–6).

Овакво стање приморало је суседне Хабзбурге да осмисле трајно решење за заштиту своје територије и становништва од продора заразних болести са територија Османског царства. У Бечу је у сврху систематске борбе против куге формирано посебно тело – *Consilium sanitatis*, које су чинили представници пет институција: двора, доњоаустријске владе, града Беча, свештенства

и Бечког универзитета, и које је 1719. године понело нови назив *Commissio sanitatis aulica* – Дворска санитетска комисија. У исту сврху цар Карло VI је рескриптом од 22. октобра 1728. основао стални санитетски кордон.

Тада су подизани контумци (карантини)³ и растели (састанци)⁴ као санитетске установе читавом дужином аустријско-турске границе са двојаким задатком. Први је био да заштите територију од ширења источњачких епидемија: куге, колере и других, док је други био уредно евидентирање свих лица која су долазила са турске територије, а која су желела да ступе на аустријску територију. Сви они морали су да се подвргну „проби здравља”, тј. издржавању прописаног карантинског периода, током чијега трајања је вршено чишћење робе од „кужне мијазме”⁵, ради заштите од преношења заразе. Прве карантине на нашој територији, у Чачку, Параћину⁶ и Црној Бари, граничним местима према турским територијама, успоставила је Аустрија после Пожаревачког мира 1718. године, а први карантин у Београду основан је 1738. године. Све карантинске уредбе донете од 1723. до 1755. године ослањале су се највећим делом на венецијанске прописе, тј. Венецијанске норме за сузбијање куге, које су 1770. године, за време владавине царице Марије Терезије, издате као Санитетски главни норматив. Он је временом усавршаван допунским одредбама и био издат 1837. године као Полицијски закон о кути, који је готово у потпуности преузет и спровођен у Кнежевини Србији када је исте године избила епидемија куге (Илић, 1971, стр. 320–322; Михаиловић, 1937, стр. 38–39; Петковић, 1971, стр. 356).

Аутономна Кнежевина Србија правно је потврђена Хатишерифима из 1830. и 1833. године, када је добила и шест отргнутих нахија.⁷ Хатишерифом

³ Први карантини везани су за Милано и Венецију, где су средином XIV века током епидемија куге забрањивали приступ граду, а болеснике изоловали ван града. Њихов пример следио је Дубровник, који је 1377. године донео закон по којем у време појаве заразе нико није смео ући у град, на простор Републике, док се не „очишти”. Карантини су били ограђени бедемима, унутар којих су се налазиле колибе са ложиштима, болница, гостионица, магацини, тамница, колибе за карантинско особље, месара, пекара, шупе за дрва, коњушнице итд. (Илић, 1971, стр. 325; Jeremić, 1937, стр. 40).

⁴ Састанци или растели, представљали су специјално уређена састајалишта на кордонском појасу, где се обављала трговинска размена и разговори, као и „чишћење робе” под надзором особља, надзиратеља (Илић, 1971, стр. 326).

⁵ У овом периоду није био познат узрочник куге, која се углавном доживљавала као Божја казна према људима. Тек касније, 1894. године, током трајања епидемије у Хонгконгу, француски доктор Јерсен је установио да болест изазива бацил, који је по њему и добио назив – Јерсенов бацил (Дедић, 2020, стр. 40).

⁶ Извори показују да је у овом карантину постојао стални лекар или кожни хирург, понекад и оба, као и да је поред изграђеног контумца за људе и трговачку робу, постојао и лазарет-болница (Михаиловић, 1937, стр. 33).

⁷ Израз *ојиринује нахије* односио се на територију која је била у саставу устаничке Србије у време потписивања Букурешког мировног уговора 1812. године, али је после Другог српског устанка остала ван територије Кнежевине Србије.

из 1830. кроз девети члан: „Срби имаће право постановљавати у својој земљи болнице за своје младежи обученије школе”, српском народу било је дозвољено и подизање контумаца. Овим је био окончан национални процес српске револуције, док је социјални процес, статус њеног становништва, био решен 1835. године када су све дажбине српских сељака сведене на плаћање годишњег данка од шест талира. Кратковажећи Устав из 1835. године омогућио је касније по Указу о саставу Државног савета и кнежевог кабинета да кнез Милош старање о санитетској служби повери Попечитељству внутренних дела, односно Министарству унутрашњих дела, где је чланом 120 било прописано: „Пазити на здравље народа и подићи тога ради и издржавати како у земљи тако и по границама нуждна томе заведења и болнице, да се неби куга и друге приљепчиве болести у земљу увукле” (Гавриловић, 1912, стр. 606; Љушић, 1986, стр. 459–477; Поповић, 2016, стр. 114; Стојанчевић, 1995, стр. 190).

У првој половини XIX века српски народ водио је борбу на два фронта, јер је паралелно са борбом за ослобођење трајала и борба против разних епидемија. Организацију санитетске службе пратиле су озбиљне потешкоће на терену и међу становништвом, које је било веома патријархално и окренуто сујеверју. Након стицања аутономије уследило је разграничење државне границе 1833. и 1834. године и попис становништва који је показао да на територији од 24.440 квадратних километара држава треба да брине о 698.624 становника. Ове крупне промене и повратак отргнутих нахија повлачили су потребу за решавањем и успостављањем граничне линије између Османског царства и Кнежевине Србије, јер је све до 1833. она била више административна међа која је одвајала Београдски пашалук од осталих пашалука, него што је посматрана као државна граница. Како би се извршило повлачење граничне линије, Porta је ради извиђања границе и пописа предела који би требало да припадну Кнежевини одредила Абдул Ахмед Ђешаф-ефендију. Он је, заједно са Аврамом Петронијевићем и Ђорђем Протићем, из Цариграда за Србију кренуо 20. јануара 1830. године, али се са кнезом Милошем састао тек 3. марта исте године у Јагодини. Формирана је мешовита српско-турска гранична комисија, односно договорено је да се формирају две комисије: једна за део од Београда, Савом до ушћа Дрине у Саву, па коритом Дрине до Јанкове клисуре; друга дуж Дунава до Тимока и даље његовим током до спајања са првом, на тачки Јанкове клисуре. Обе комисије су из Београда кренуле 12. марта 1830. године, али је прва, због противљења муслимана, била задржана у Зворнику, док је друга, која није имала већих проблема у раду, обишла места дуж границе до Крушевца и обуставила рад, вероватно због вести о могућој побуни Арнаута. Након неуспеха прве комисије, за коначно разграничење била је формирана мешовита руско-турска комисија. Пре доласка главних комесара, у Србији су боравили капетан Александар Григоријевич Розелон Сашаљски и помоћници, које је у

Поречу дочекао Стефан Стефановић, са задатком да целу територију Србије сниме и попишу, како би резултате доставили руском цару Николају I и на основу њих израдили карту Србије. У Београду је 24. децембра 1830. године одржан састанак којем су присуствовали кнез Милош, београдски везир Хусеин-паша и комесари Лебип-ефендија и капетан Павел Јевстафијевић Коцебу, након којег је комисија отпочела обилазак границе ради успостављања разграничења између Кнежевине Србије и Османског царства. Читав овај процес је, услед различитих околности, окончан тек након што је у Србију, 4. децембра 1833. године, стигао Трећи хатишериф, којим је Porta прихватила да се разграничење изврши по Коцебуовом протоколу и карти Александра Сашаљског. Српско-турску комисију чинили су српски представници Ђорђе Протић и Јован Вељковић, док је видински паша послао Ђешаф-ефендију. Њен тежак и одговоран рад на терену трајао је преко пет недеља, а новоустављена граница између Кнежевине Србије и Османског царства остала је непромењена од 1834. до стицања независности 1878. године (Илић, 2022, стр. 284–304; Перишић и др., 2015, стр. 23–24; Петровић, 1897, стр. 312–319; Радовић, 2021, стр. 25–27; Стојанчевић, 1961, стр. 29–32).

Оваква граница могла се обезбедити само успостављањем кордона, односно граничне стражарске линије, и изградњом низа стражарских караула, а по потреби и пикета. То је започето у крушевачкој нахији у другој половини 1834. године. Заштита овог дела територије била је приоритетна због сталних арнаутских напада и пљачкања имовине српских сељака, па су подигнуте карауле на Суповцу, Мајдеву, Вукањи и испод Белог Брда. До пролећа 1835. године дуж читаве српско-турске границе подигнуто је шездесет осам караула, у којима је службу обављало укупно 588 стражара. Посаду ових караула чинили су по два стражара и један писар, а њима је командовао буљукбаша. Успостављањем граница, у Кнежевини Србији значајно су унапређени безбедносни и трговински услови. Ипак, њихов пуни значај дошао је до изражаја тек применом превентивних здравствених мера у контумцима, који су спречавали ширење људских и сточних заразних болести из Турске и Влашке на територију Србије (Јагодић, 2021, стр. 55; Стојанчевић, 1961, стр. 33).

Како би ојачао апсолутистичко управљање земљом, централизовао државну управу, учврстио сопствену власт и сузбио утицај локалних кнежева, кнез Милош је 1834. године извршио нову управну поделу Кнежевине Србије на пет великих сердарстава. Том приликом, дотадашњи административни називи *нахија* и *кајетшанија* замењени су називима *окружје* и *срез*. Након укидања Сретењског устава, 1835. године, уследило је увођење војне управе, којом је Србија подељена на четири војне области, односно команде. Старешине су тада добиле војна звања и чинове, чиме је извршена милитаризација унутрашње управе. Следеће године, 1836, кнез Милош је издао посебне „Дужности” за војне команданте, којима су они постали

заповедници народне и регуларне војске, са посебним задужењима у погледу заштите граница (Дедић, 2020, стр. 25; Љушић, 1986, стр. 223–224).

Куга је из Египта, преко Османског царства, стигла на турски део Балкана 1836. године, непосредно угрожавајући границе Србије. Као одговор на ову опасност, Србија је приступила организованом подизању сталних карантина на главним граничним прелазима, као и раније поменутих састанака, чиме је истовремено успоставила и погранични санитарни кордон. На тај начин штитила је своју територију и становништво од ширења епидемије, ослањајући се на аустријску праксу и искуства територијално најближег контумца у Земуну.⁸ У суштини, може се закључити да је Османско царство, због учесталих епидемија, било предмет санитарне изолације, која је спровођена посредством карантина и састанака на границама европских држава, с циљем спречавања ширења заразних болести (Дедић, 2020, стр. 12; Ђорђевић, 1938, стр. 27; Михаиловић, 1937, стр. 35–39; Петковић, 1971, стр. 357).

Епидемије куге у Србији јављале су се и током XIX века, за време прве владавине кнеза Милоша. Најпре су забележене након пропасти Првог српског устанка, 1813. и 1814. године, када је заразу пренела османска освајачка војска, а затим и 1836. године, када је куга у ове крајеве доспела из Египта. У непосредном окружењу Србије куга је забележена у Пироту 1815, Новом Пазару 1817, те у Видинској области и Нишу 1829. и 1830. године. Због појаве куге у Видинском и Нишком пашалуку, у Србији су били успостављени контумци (карантини) у Поречу, „на Мирочком путу”, у Ћуприји на Цариградском друму, у Београду, а вероватно и у Голупцу и Добри. Након припајања шест нахија Србији 1833. године, контумац из Ћуприје премештен је у Алексинац. У пролеће 1836. године куга се проширила на европски део Османског царства, захвативши Цариград и Једрене, чиме су били угрожени и градови дуж Цариградског друма. Већ у новембру исте године забележена је појава куге у Пиротској нахији, на свега два дана хода од српске границе, као и у Солуну, Скопљу, Лесковцу и Нишу. У

⁸ Земунски контумац подигнут је 1730. године у југозападном делу вароши. У почетку су га чиниле примитивно изграђене зграде, да би након 1776. године био значајно проширен и унапређен. Тада је изграђено седам већих објеката у којима су се обављале карантинске процедуре. У његовом саставу налазила су се два велика магацина за чишћење и дезинфекцију робе, две стамбене куће, три зграде намењене директору, лекару, чиновницима и послужу, као и парлаторија и гостионица. Контумац је са јужне и западне стране био обезбеђен јарком, односно каналом ширине око осам и дубине око шест метара. Преко канала су били постављени дрвени мостови за прелазак и улазак у карантински простор, док су приступ контролисале три велике капије. У различитим периодима у овом карантину боравили су, између осталих, Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, прота Матеја Ненадовић, Карађорђе и кнез Милош. Земунски контумац функционисао је све до 1872. године, што значи да је био у употреби укупно 142 године. Куга се у Земуну јављала 1771, 1795. и 1814. године (Jeremić, 1937, стр. 41–48).

настојању да спречи продор заразе на територију Србије, кнез Милош је у септембру 1836. године издао наређење Авраму Петронијевићу да отпутује у Алексинац како би уредио питања трговине и дезинфекције поштанских поштиљака у тамошњем контумцу (Дедић, 2020, стр. 43; Петровић, 1897, стр. 349; Стојанчевић, 1952, стр. 61, 67).

Учестале епидемије куге и колере несумњиво су утицале на кнеза Милоша да већу пажњу посвети народном здрављу и уређењу санитетских установа. Од 1835. године здравствена служба била је у надлежности Министарства унутрашњих послова, док је од 1838. године санитет функционисао у оквиру Министарства просвете, чији је министар истовремено обављао дужност „врховног надзиратеља карантина”. У оквиру организације санитетске службе посебна пажња посвећена је успостављању карантинског система у Кнежевини Србији. Почетак његовог институционалног уређења може се пратити од 21. августа 1836. године, када је донета Уредба о устројству и подизању карантина и састанака услед појаве куге у Османском царству. Брзо ширење заразе представљало је озбиљну претњу јужним и источним границама Србије, што је условило предузимање опсежних превентивних мера. Током 1836. и 1837. године подигнути су карантини у Алексинцу, на Цариградском друму, у Рачи, на ушћу Дрине у Саву, на Мокрој Гори, на путу Ужице–Вишеград, и на Брегову. Истовремено су успостављени и састанци на Шепачкој Ади, на Дрини између Лознице и Ковиљаче, Суповцу, у долини Мораве на путу Алексинац–Ниш, Пандиралу, на путу Сврђиг–Бела Паланка, Василијиној чесми на планини Јавор, на планини Грамади, на Пазарском друму код Рашке, на Вршкој Чуки, недалеко од Зајечара, као и у Радујевцу, на Дунаву код Неготина. Ове државне установе, карантини и састанци, подизане су на местима највећег трговачког и саобраћајног промета, јер се једино преко њих могао одвијати транзит људи и робе. Притом, на састанцима се обављао искључиво промет робе. За изградњу карантина била је одређена сума од 10.000 чаршијских гроша. Руководство над радовима поверено је члановима Совјета Илији Поповићу и Стојану Јовановићу, док је кнез Милош лично наредио да се издвоји 5.000 гроша за преправку и доградњу карантина у Алексинцу. Надзор над овим пословима поверио је Авраму Петронијевићу⁹, јер је вероватно сматрао да је стекао потребна знања о карантинима док је живео у Оршави.¹⁰ Петронијевић се веома

⁹ Аврам Петронијевић (1791–1852), секретар кнежеве канцеларије од 1826. до 1832, а министар иностраних дела од 1844. до 1852. године.

¹⁰ Петронијевић је рођен септембра 1791. године у Текији, када је био потписан и Свиштовски мир, чиме се стекла могућност да се његови родитељи преселе у Оршаву. Породица се настанила у Старој Оршави, где је његов отац Петроније био близу двадесет година карантински службеник у тамошњем карантину, што је Авраму пружио драгоцено искуство сагледавања рада и функционисања карантина (Поповић, 2012, стр. 13).

предано ангажовао на повереном му задатку, што се јасно може пратити у изворној грађи која сведочи о мерама предузиманим ради сузбијања кужне заразе у Кнежевини Србији. Његово ангажовање на санитарним питањима настављено је и наредне, 1838. године, када је у Цариграду боравила Девета депутација ради израде нацрта Устава. Том приликом био је укључен у рад комисије за успостављање карантинског система у Османском царству (Дедић, 2020, стр. 18; Љушић, 1986, стр. 417, 422; Милојевић, 2023, стр. 74–96; Михаиловић, 1937, стр. 41; Петковић, 1971, стр. 358; Поповић, 2012, стр. 97; Стојанчевић, 1952, стр. 68; Стојанчевић, 1995, стр. 192).

Постојање карантина и састанака, турске власти доживљавале су као немуслиманску, односно „неверничку” установу. Посебно неприхватљивим сматрано је подједнако поступање према свим лицима која су подвргавана карантину, без обзира на њихов друштвени положај или службени статус. Санитарне мере и трајање карантина примењивани су једнако на све, па и на високе османске званичнике. Током епидемија куге, карантин је трајао шест недеља, односно 42 дана¹¹, што је посебно вређало њихов понос господара. Карантинирању и „отвореном прегледу” биле су подвргнуте и жене, ради утврђивања присуства кужних знакова на телу у критичним зонама, као што су пазух и препоне, уз надзор карантинског лекара. Против ове праксе протестовали су београдски везир Јусуф-паша и паша из Видина, сматрајући је увредом вере и противном обичајима, иако су прегледе обављале жене. Оне су прегледе турских жена спроводиле по кнежевом наређењу, на основу инструкција које су добијале од карантинског лекара. Важно је даље истаћи да је постојала само једна повлашћена категорија уласка путника у карантин, која није пратила народносну или верску припадност, а односила се на татаре¹², наравно уз писмену сагласност кнеза Милоша. Само су татари имали право сталних улазака у карантин и током ноћи, због потребе брзог преношења писама и информација у унутрашњост кнежевине и на релацији Беч–Београд–Цариград (Милојевић, 2024, стр. 241–243; Стојанчевић, 1952, стр. 83). Потребно је детаљније објаснити начин рада карантина и обавезе карантинског особља. Поред директора, који је имао надзорну улогу и био задужен за контролу свих послова у карантину, особље су чинили лекар, осматритељи, писар, латови, гвардијани и амбарџије. У зависности од потребе, у састав особља могли су бити укључени и пандури, курири (поштоноше, односно татари), као и гранични стражари. Први

¹¹ Вероватно је најпознатији пример Ибрахим-Сарим ефендије, који је био веома нестрпљив током боравка у александарском карантину, на свом путу ка Лондону, јер је овде морао да искарантинира 21 дан са читавом свитом (Михаиловић, 1937, стр. 104).

¹² Позната је ситуација, какву је имао Инџа татар-ага, када је кнез Милош због хитности испоруке пошिल्ке, наредио карантинским властима да Инџа не издржава карантин, већ да га добро оперу у сирћу, да га пресвуку у чисту одећу и онда без задржавања пошању кнезу у Крагујевац (Милојевић, 2024, стр. 243; Перуничкић, 1978, стр. 433).

директор карантина у Алексинцу био је Никола Ђефала¹³, поморски капетан са Закинтоса, а карантински доктор био је Јосиф Ребрић. Петронијевић и Стефан Стојановић, Дунавско-тимочки војни командант, саставили су упуте за поступање особља алексиначког карантина, док је из Крагујевца кнез Милош послао пуковнику Стојановићу „Упутство за сузбијање куге”, јер је његово управно подручје од Јужне Мораве код Алексинца до Дунава код Радујевца¹⁴ било најизложеније кужној зарази, и зато је по овоме прецизно требало поступати. Пристигли путници, односно лица која је требало да проведу одређено време у карантину, распоређивани су у два одељења, која су имала по четири собе. У тим одељењима смештани су и кириције (закупци), при чему је у карантину истовремено била и роба коју су превозили, односно роба која је овде чишћена и дезинфикована. Свако одељење имало је по два гвардијана¹⁵ – момка који су свакога дана вршили кађење просторија и путника¹⁶, јер је ово била обавезна мера дезинфекције против кужне епидемије. У једном од каснијих дописа, кнез Милош је кроз шест прилога овог документа детаљно прописао дужности читавог карантинског особља¹⁷ (Зборник закона и уредби и уредбених указа у Кнежевини Србији до 1842, књ. 2, 1880, стр. 41–79; Карамидалковић, 2018, стр. 12; Михаиловић, 1951, стр. 516; Перуничкић, 1978, стр. 328–335; Савић, 2021, стр. 45; Стојанчевић, 1952, стр. 74–76).

Било је веома важно да карантини и састанци буду лоцирани на прописаним местима, у близини текуће воде, што је било од значаја за процесе рада и чишћења. Они су били подељени на помешани, односно изложени (нечисти) део и непомешани, односно неизложени (чисти) део дворишта, који су били физички одвојени преградама. Комплексни карантински послови у алексиначком карантину, који је био и најпрометнији, као и у осталим карантинима, захтевали су потпуну посвећеност и међусобну сарадњу целокупног особља.¹⁸ Највећу одговорност имао је директор, који

¹³ Никола Ђефала, први директор карантина у Алексинцу, био је бродоградитељ. Због неслагања са строгим санитарним мерама које су саветници спроводили у карантину, и који су по његовом мишљењу наносили штету трговини, он се најпре жалио кнезу Милошу, а онда и поднео оставку, коју је кнез уважио. Такође је познат по изградњи првог брода, названог „Србија”, поринутог код Смедерева 1834, био је тежак 250 тона и коштао је 5.000 талира (ДАС, КК I-135; Љушић, 1986, стр. 98).

¹⁴ Радујевачки карантин је имао велику важност, јер лађама које нису карантинирале у овом карантину није било дозвољено да пристану на територију Србије.

¹⁵ Гвардијани, најмлађи карантински службеници који су пратили да не дође до мешања људи из колиба са људима ван карантина, доносили су храну у карантин и одржавали чистоћу на простору истог.

¹⁶ ДАС, КК I-126, прилог 1.

¹⁷ ДАС, ЗМП-4933, од 19. децембра 1837. године, Крагујевац.

¹⁸ ДАС, ЗМП-4933, прилози 1–6.

је контролисао рад осталог особља и био задужен да од путника прибави податке о здравственом стању, местима из којих долазе и разлозима путовања, о чему је путем рапорта редовно обавештавао кнеза. Значајне обавезе имали су и карантински лекари, који су вршили прегледе путника приликом уласка у карантин, као и свакодневне јутарње и вечерње визите, током којих су обављали и кађење просторија у којима су боравили карантинисти, у складу са прописаним бројем дана карантина, који је одређивао кнез. Осмотритељи су били дужни да након прегледа уносе све податке у карантинске протоколе, укључујући податке о лицима и њиховим стварима, као и еспапу (робу) која је улазила у карантин и била смештана у амбаре. Ова дужност подразумевала је писменост, што је понекад представљало проблем у пракси. Писари су, под надзором директора, водили евиденцију и бавили се званичном кореспонденцијом карантина. Амбарџије, односно магационери, смештали су робу и обављали њено проветравање и чишћење, након чега је вршена наплата трошкова дезинфекције и царине. Притом је било од изузетне важности да не дође до мешања робе. Латови су, у савременом смислу, били вратари; њихова дужност била је да спречавају мешање путника који су у различито време улазили у карантин. Гвардијани су били најмлађи карантински службеници, са захтевним и ризичним обавезама, јер су физички руковали сваком ствари која је улазила у карантин. Они су доносили храну карантинистима и обављали чишћење и кађење лица и просторија. Карантини су издавали уверења (феде) као потврду да је одређено лице здраво и да, наконведеног прописаног броја дана у карантину, може наставити путовање. Као посебне установе, састанци су имали мањи број службеника, најчешће по једног латова и надзиратеља (Јагодић, 2021, стр. 56–57; Милојевић, 2023, стр. 128–133; Михаиловић, 1937, стр. 47–48).

Током зимских месеци 1836. и наредне године епидемија куге се примирила, али се очекивало њено поновно ширење с доласком топлијих пролећних дана. О томе је Петронијевић уредно извештавао кнеза, јер се куга појавила у Пироту и Румелији, због чега је одлучено да се страже на кордону удвоструче, како би се граница додатно обезбедила. С друге стране, кнез Милош је поштрио карантинске мере и издао наређење да се трајање карантина за људе и робу продужи на 15 дана, јер се дознало да куга „свирупствује у Пироту, Софији и Цариграду”, а од једног трговца да су сва села Сереске, Неврокопске и Дупничке области „разбегнута по планинама”, те да је свуда куда је пролазио чуо „писак и јауке жена за преминулим сродницима”. Од другог трговца, из Битоља, чуло се да куге има у Приштини и на Косову, због чега у Приштини није било ни панађура (вашара).¹⁹ Ова сазнања су веома забринула кнеза Милоша, па је писао Павлу Урошевићу, капетану моравском, да поштри страже у делу према Арнаутлуку и према Пазару.

¹⁹ ДАС, КК I-206, прилози 1, 2.

На основу тих информација, кнез је наредио пооштравање карантинских мера и издао детаљно упутство да се амбарска роба (еспап) чисти 15 дана, док се роба која стиже из заражених места задржава у карантину 20 дана. Даље је наређено да вуна и памук морају да проведу дупло више времена у карантину, док је за кучину уведена потпуна забрана уласка у карантински простор. У наставку кнежевог наређења стоји да пограничне старешине Гургусковачког, Алексиначког и Крушевачког округа дуплирају кордон и да не долазе на предстојећу Скупштину, већ да остану на чувању кордона, као и да одреде по једног латова и по једну капларију војника (солдата) са задатком да прате све доласке од границе до карантина. За надничаре и дунђере²⁰ из Пирота препорука је била да се пуштају у карантин они који би по прописима издржавали, али ако би при прегледу код неког од њих били уочени кужни знаци, он би био враћен назад на османску територију. Како би се карантин растеретио, кнез је наредио да се израчуна колико има слободних места у карантину и да тај број Риста Роми, директор, преко катунске страже, пошаље у Ниш, како би се према томе знало колико људи може бити упућено у карантин, с обзиром на недостатак простора за смештај (Дедић, 2020, стр. 47; Перуничих, 1978, стр. 361–362).

Кућу су у Србију донели низами²¹, педесет и три османска војника, који су из Битоља у карантин стигли 6. јула 1837. године. На путу за Београд, током издржавања карантина у Алексинцу, двојица низама умрла су 19. и 20. јула 1837. године. Дванаесторица су побегла у Турску, а осталих тридесет и девет, са уредним папирима и пропусницама за кретање Цариградским друмом, наставило је пут према Јагодини, током којег су још тројица преминула, док је преосталих тридесет шест наставило даље према Београду. Кужне симптоме код преминулих низама млади карантински доктор Херман Мајнерт²² није успео да препозна, јер је њихове симптоме приписао умору од пута и грозници, па су зато његови извештаји кнезу, које је писао из карантина, одавали слику доброг стања здравља. Када је Алексиначки карантин о појави куте обавестио кнеза Милоша, одмах су од 21. августа 1837. године на снази биле све потребне санитарне мере, организована је и дезинфекција писама²³, док су ске, мост на Морави и читаве границе били потпуно затворени.

²⁰ Дунђери су били зидари, дрводеље или градитељи.

²¹ Низами су били регуларна турска војска.

²² Херман Мајнерт је студирао медицину у Пешти, Прагу и Бечу. Течно је говорио немачки, италијански, латински и чешки, а касније и српски језик. Доктор Мајнерт је половином јуна 1836. године упутио кнезу Милошу молбу да буде примљен у службу (Карамиджковић, 2018).

²³ За дезинфекцију поште био је опредељен Букуревац, а потом и село Драгоцвет, које се налазило на брду, на шестом километру пута од Јагодине према Крагујевцу, што упућује на закључак да се овиме штитила престоница, тј. кнез (Дедић, 2020, стр. 58; Јерemić, 1937, стр. 50).

Срећа у овој несрећи била је што је у кнежевину дошао Карл Нађ²⁴, доктор земунског контумца, на позив кнеза Милоша, како би извршио прегледе карантина у Алексинцу и свих кордона. О његовом доласку кнез је још 15. августа 1837. године обавестио Аврама Петронијевића, као саветника и Милосава Здравковића²⁵, војног команданта вароши, са задатком да изврше све припреме за долазак овако важног госта.²⁶ Важно је подсетити да су се као први латови у алексиначком карантину од децембра 1836. године налазила двојица службеника земунског контумца, Стеван Познановић и Павле Стефановић, који су били послати у наш контумац да помогну Србији у предузимању потребних мера заштите од куге (Дедић, 2020, стр. 50, 55; Карамијалковић, 2018, стр. 14; Михаиловић, 1937, стр. 96–99; Петковић, 1971, стр. 359; Стојанчевић, 1952, стр. 72).

Карл Нађ, искусни лекар, у овако озбиљној ситуацији саветовао је кнеза Милоша да формира државно тело – Санитетску комисију, која би имала задатак да прати тачно спровођење потребних санитарних мера на терену у областима захваћеним епидемијом. То је учињено кнежевим указом „Објављеније за народ” 29. августа 1837. године, којим су Петронијевић и доктор Нађ именовани за санитарне комесаре, а формиран је Санитетски комесаријат чији су чланови били надлежни за Јагодински, Алексиначки и Ћупријски округ. Петронијевић, који је био кнежев саветник, тада се налазио у Ћуприји, али је заједно са новоименованим саветником, лекаром Нађом, преузео задатак сузбијања болести и спречавања њеног ширења. Потребно је истаћи да су оба комесара двочлане комисије сагласно поступала спроводећи мере по аустријском узору, али и да су њихове одлуке морали без изузетка да поштују сви представници власти (Дедић, 2020, стр. 67; Поповић, 2012, стр. 100; Шешум, 2021, стр. 17; Protić i Pavlović, 1971, стр. 159). Даље преношење кужне епидемије било је повезано са кретањем турских низама који су својим кретањем пронели заразу кроз Србију. Током даљег путовања цариградским друмом, према свом гарнизону у Београду, низами су посејали заразу у Ражњу, Параћину и Јагодини, и селима Ћићевац, Радошевац, Варош и Пардик. Један цинцарски трговац, кобилар²⁷ из Битоља, који је заједно

²⁴ Сазнавши да се куга појавила и у Нишу, кнез Милош је послао молбу Земунском карантину да у помоћ пошаљу „једног контумацког чиновника, који би прегледао наше карантине и кордоне, и прописао мере енергическе противу унесенија кужне болести, и Ц. К. власти, из посебног пријатељства послале су нам самог лекара Земунског контумца, доктора Карла Нађа” (ДАС, КК I-288).

²⁵ Милосав Здравковић Ресавац, кнез Ресавске нахије, који је стално боравио у свом дому у Свилајнцу, па је кнез Милош био чест гост у његовој кући приликом путовања на релацији Крагујевац–Пожаревац.

²⁶ ДАС, КК I-288, прилози 1, 2.

²⁷ Линденмајер такође не наводи име овог трговца али је он по њему арбанашки трговац коњима и нагло је умро неколико дана пре обољевања прве жртве у селу Бреза (Линденмајер, 2022, стр. 45).

са низамима издржао карантин, након што се, негде око Јагодине, одвојио од њих и наставио даљи пут сам, болест је пренео у колубарски срез, у два ваљевска села, Брежђе²⁸ и Осеченицу. Куга више није била на прагу кнежевине, сада је продрла у њене централне делове, што је код становништва изазвало страх и панику (Дедић, 2020, стр. 50, 67; Ђорђевић, 1938, стр. 36; Карамијалковић, 2018, стр. 14; Divljanović, 1962, стр. 89).

У овом тешком тренутку сви државни чиновници у потпуности су се посветили заједничком циљу лечења оболелих и спречавања даљег ширења куге на остатак становништва у Кнежевину. Петронијевић и доктор Нађ су извршили блокаду Јагодине, Ћуприје и Параћина; около су ископани шанчеви и постављене оружане страже са наређењем да пуцају на свакога ко покуша да изађе, јер је било таквих покушаја, а исто се односило и на Ражањ.²⁹ Једну одбеглу групу, њих десетак, убрзо су ухватили, а Ђорђа асурцију, једног од њих, и погубили. У Прокламацији која је издата Јагодинцима, такође је прописана казна стрељања за кршење прописа, односно, за напад на постављене страже (Дедић, 2020, стр. 60–62; Петковић, 1971, стр. 359; Поповић, 2012, стр. 99–101).

Комесари двочлане комисије, Петронијевић и доктор Карл Нађ, у пракси су се на терену посветили локализовању и потпуном искорењивању заразе по аустријском узору и пракси. Центар заразе била је Јагодина, која је и највише страдала, али је доктор Нађ одлучио да се за центар надгледања свих мера у зараженим местима одреди Ћуприја. У селу Драгоцвет је 19. августа одржан састанак којем су присуствовали командант Средоточне војне команде, пуковник Арсеније Андрејевић, потпуковник Живко Шокорац и Петар Радојковић, кнежев ађутант. Договорени су сви даљи кораци у поступању. Постављањем оружаних стража око заражених кућа, а потом и око вароши и села, формиран је двоструки здравствени ланац који је имао за циљ да спречи физички контакт заражених са осталим локалним здравим становништвом, али и са ширим окружењем. У селима Кошеви и Појате пажљиво је праћено стање ромских житеља, јер се знало да су имали контакте са зараженима, али нису били заражени. Даље је наређено становништву заражених махала и села да спале све ствари од платна, изврше темељно чишћење и уклањање смећа, редовно врше кађење и елиминишу све мачке, псе и живину. Кађењем су се дезинфиковали људи, роба и просторије у којима су боравили. Кађење је вршено мешавинама шалитре, сумпора и „трица”, али како ових средстава често није било довољно, коришћени су ђонови, струготина рожине и катран. Снабдевање храном било је проблематично, али је решено наређењем кнеза Милоша од 29. августа 1837. године, тако што су се храна и остале потрештине набављале из темнићког, ресавског

²⁸ За ово село користе се називи: Брезје, Брежђе или Брезе.

²⁹ ДАС, КК I-314.

и левачког среза, а плаћане су новцем који је обезбеђивало Казначејство. У набавци хране помагало је и околно становништво. Храна се достављала на безбедној удаљености, одакле су је преузимали карантинисти. Била су забрањена весеља, а сахрањивање се обављало у кругу уже породице, на посебно одређеним гробљима, уз претходно посипање лешева кречом, што су обављали затвореници који су та гробља ограђивали трњем. Овим мерама зараза је почетком новембра 1837. била локализована, више услед умирања него оздрављења, а преживели су, без обзира на противљења, били премештени у алексиначки карантин на даље поступање. Ово противљење, тачније сукоб доктора Нађа³⁰ са карантинским властима, настало је због негодовања да болесници са још отвореним, незараслим кужним ранама, из Ражња, не треба да се транспортују у Алексинац, у карантин на лечење. Ипак, и поред кнежевог писма, „да то не чини”, доктор Нађ је 19. новембра у Алексинац довео укупно двадесет болесника које је поверио на даље лечење доктору Антонију Славују. Из Јагодине је средином новембра 1837. године Совјету био упућен „Трошак трајаће чумне заразе у Јагодини учињен”³¹, који је био исплаћен у мају следеће године у износу од 6.500 гроша. Званична објава о престанку заразе уследила је 1. децембра исте године, а доктор Карл Нађ је напустио кнежевину и вратио се својим дужностима у земунском контумцу (Дедић, 2020, стр. 57, 66–67; Ђорђевић, 1938, стр. 36; Карамидјалковић, 2018, стр. 18; Михаиловић, 1937, стр. 103–109; Перуничкић, 1978, стр. 404–405; Поповић, 2012, стр. 101; Шешум, 2021, стр. 17–18, 90; Protić i Pavlović, 1971, стр. 160).

У ваљевским селима, Брежђу и Осеченици, са циљем спречавања даљег ширења болести, према упутствима Совјета од 20. августа, биле су кроз осам тачака спроведене прописане санитетске мере. Тако је начелство требало да, заједно са старешином колубарског среза Николом Ракићем, обиђе заражена села. Учешће у сузбијању куге имала је и Подринско-савска војна команда, са командантом Јованчом Спасићем, која је среским старешинама издала упутства у шест тачака. Упутства против куге била су: 1) да се све заражене куће и укућани ставе под оружану стражу, како би се спречила њихова комуникација са осталим сељанима; 2) да се оружаном стражом осигурају

³⁰ Доктор Нађ је држао до свог мишљења и зато је једном приликом ушао у сукоб са лекаром који је леčio турски живаљ, тачније са његовом дијагнозом коју није сматрао тачном. У сукоб се умешао и кнез Милош, који је затражио друго, додатно мишљење након прегледа Турака који су умирали од куге, па је позвао и доктора Минаса, тадашњег управника Земунског контумца (Protić i Pavlović, 1971, стр. 160).

³¹ Ови трошкови односили су се на наднице за шесторицу гробара у висини од 50 гроша (двојица су преминула), за 35 варошких стражара у износу од 100 гроша месечно, за докторску храну 500 гроша, затим за шест особа из Јагодине које су боровиле у алексиначком карантину 999 гроша, итд. Укупни трошкови током трајања епидемије износили су 16.179 гроша и 32 паре (Дедић, 2020, стр. 90; Михаиловић, 1937, стр. 137).

границе колубарског среза, чиме би се спречило ширење куге на суседне срезове; 3) да се оболелима од куге обезбеди снабдевање храном која би се остављала на договореним местима, одакле би је преузимали заражени, како би се тиме спречило даље ширење болести. Такође, било је прописано да се оболели адекватно третирају, да се уредно спроводи дезинфекција кађењем ради њиховог оздрављења, а да се ствари преко којих се куга могла пренети у потпуности спале. Важно је било да се за надгледање и послуживање оболелих од куге, као и за сахрањивање преминулих, пронађу људи који би то обављали. За послове сахрањивања, кнез Милош је из Крагујевца послао двојицу затвореника³², који су били осуђени на тешку робију. Сви пси, мачке или друге животиње из заражених кућа и њихове околине, по истом упуту, требало је да буду убијени. Постоји могућност да се овде каснило са прописивањем мера за сузбијање куге, јер је пажња власти била усмерена на кугу у Јагодини и Ражњу. Ово потврђује чињеница да се куга у Брежђу појавила 27. јула, а да је Совјет тек 23 дана касније, 20. августа 1837. године, послао допис у Ваљево. Благовременом реакцијом, могуће је да би се избегло ширење болести на Осеченицу (Вујић, 1967, стр. 95–168; Divljanović, 1962, стр. 89–90; Protić i Pavlović, 1971, стр. 161–162).

Иако је отишао из Србије, доктор Нађ је написао извештај и послао упутства, која је кнез проследио војном команданту Јованчи Спасићу о спречавању поновне појаве куге у ваљевским селима Брежђу и Осеченици, уз кнежеву напомену да за овај посао у помоћ узме латова Ђорђа, који је о потребним мерама учио код доктора Нађа. Овај докторов извештај „О стању кужне болести у отачеству нашем...” објавиле су *Новине србске* 13. новембра 1837. године, у 45. броју. Он је имао два дела: опис стања на терену и табеларни приказ, односно статистички сређену грађу о току епидемије и броју заражених и преминулих. Важно је истаћи да су све наведене процесе помагали и надгледали обојица војних команданата, Арсеније Андрејевић и Јованча Спасић, чиме је пружена потпуна подршка раду Комисије (Шешум, 2021, стр. 17; Divljanović, 1962, стр. 89–90).

Када је зараза била успешно локализована, приступило се чишћењу и дезинфекцији заражених кућа; оне које су биле боље изграђене очишћене су и дезинфиковане, док су лошије, учерице, биле спаљене. Важно је напоменути да спаљивање варошице Ражањ, које Михаиловић третира као историјску заблуду, како се често наводи у литератури, није извршено у потпуности, већ се односило само на сиротињске учерице изграђене од слабијих материјала, као и на болничке и гробарске колибе. Како је продор

³² Овде је занимљива једна додатна препорука кнеза Милоша, која се односила на ове затворенике. Како је кнез писао, препорука за њих је била да се они, али и њихове ствари, оно што су облачили, носили током обављања послова, намажу, у што већим количинама, зејтином или маслом, јер су, како је кнез писао, добили информацију да се куга на масне ствари „не лепи” (Divljanović, 1962, стр. 90).

куге 1837. године захватио наведене вароши и села у Поморављу, укупан број заражених, према подацима доктора Нађа које је табеларно доставио кнезу Милошу, износио је 243 особе. Од тог броја, болести су подлегле 192 особе, што је чинило 79% смртности. У два ваљевска села, укупно се разболело четрдесет житеља, од којих је у Брежђу преминуло³³ двадесет девет, а у Осеченици једанаест, па је укупна смртност на нивоу читаве кнежевине износила нешто преко 81%. Укупно посматрано, треба нагласити неколико фактора који су допринели успешној борби против куге у Србији: поделу Србије на војне команде, преношење кнежевог ауторитета на двочлану Санитетску комисију и садејство двојице комесара са осталим представницима месних, војних и полицијских власти. Свему овоме, читавом механизму овог колективног посла, треба додати и заслуге сваког појединачног чиновника и сарадника за успешно и прецизно извршавање прописаних дужности, јер прописи не би били од пресудне важности да их на терену они нису у потпуности савесно и успешно спроводили (Михаиловић, 1951, стр. 529–530; Стојанчевић, 1952, стр. 83; Шешум, 2021, стр. 19; Divljanović, 1962, стр. 98; Protić i Pavlović, 1971, стр. 161).

Успешна борба против куге у Србији 1837. године и потпуна посвећеност њеног владара и читавог државног апарата изазвали су снажан одјек у европској јавности. Важна компонента било је успостављање пограничног кордона и његово претварање у санитарни кордон, на којем су формиране државне установе карантина и контроле, чиме је на терену било јасно разграничено где престаје турска, а где почиње српска власт и територија. Кнежевина Србија, као санитетска капија Европе, зауставила је епидемију куге од које је преминуло око 230 становника, што се може сматрати великим постигнућем (Ђорђевић, 1938, стр. 185; Карамиджалковић, 2018, стр. 18; Михаиловић, 1937, стр. 143–144; Стојанчевић, 1952, стр. 82).

Необјављени извори

ДАС – Државни архив Србије
 КК – Фонд Књажевска канцеларија
 КК I – Алексиначка нахија
 ЗМП – Збирка Мите Петровића

³³ За села Брежђе и Осеченица појављује су разлика у броју преминулих, између литературе и сачињених табела доктора Нађа, па тако табела за Брежђе даје број од 28 преминулих, а за Осеченицу 10 преминулих (Дедић, 2020, стр. 88).

Објављени извори

- Зборник закона и уредби и уредбених указа у Кнежевини Србији до 1842, књ. 2. (1880). Београд: Државна штампарија.
- Перишић, М., Марковић, А. и Рајак, С. (2015). *Дипломатско представништво Србије у Цариграду 1830–1858*. Београд: Државни архив Србије.
- Перуничкић, Б. (1978). *Алексинац и околина*. Београд: Скупштина општине Алексинац.

Литература

- Вујић, Ј. (1967). Епидемија куге у Брежђу и Осеченици 1837. године. *Гласник Историјског архива у Ваљеву*, 2–3, 83–169.
- Гавриловић, М. (1912). *Милош Обреновић*, књ. III. Београд: Штампарија Давидовић.
- Дедић, Д. (2020). *Кућа у Јагодина 1837*. Јагодина: Историјски архив Јагодина.
- Ђорђевић, Т. (1938). *Медицинске прилике у Србији*. Београд: Просвета.
- Илић, Т. (1971). Санитетски кордон Хабзбуршке монархије поред државне границе према Османлијској царевини. У: Н. Гвозденовић (ур.), *700 година медицине у Срба* (стр. 318–335). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Илић, Ж. (2022). Разграничење Кнежевине Србије и Османског царства 1830–1834. *Историјски часопис*, LXXI, 283–330. <https://doi.org/10.34298/IC2271283I>
- Јагодић, М. (2021). Погранична санитарна заштита у Србији средином 19. века. У: С. Рајић (ур.), *Суздијање епидемија у нововековној Србији: институционални оквири и праксиични дометии* (стр. 25–40). Београд: Филозофски факултет.
- Карамијалковић, Н. (2018). *Херман Август Мајнерт*. Крагујевац: Удружење „Чеси Шумадије”.
- Линденмајер, Е. (2022). *Србија, њен развој и најпредак у санијету са најоменама о целокупном санијетском стању на Оријенту*. Београд: Српско лекарско друштво.
- Љушић, Р. (1986). *Кнежевина Србија (1830–1839)*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Милојевић, В. (2023). *Српски санитарни кордон према Аустрији и Турској (1836–1842)* (необјављена докторска дисертација). Филозофски факултет, Косовска Митровица.
- Милојевић, В. (2024). Пренос поште за време прве владавине кнеза Милоша. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, LIV (2), 229–245. <https://doi.org/10.5937/zrffp54-50598>
- Михаиловић, В. (1937). *Борба против куге у Србији пре сто година*. Београд: Централни хигијенски завод.
- Михаиловић, В. (1951). *Из историје санијетта у обновљеној Србији од 1804–1860*. Београд: Српска академија наука.
- Петковић, С. (1971). Карантини у Србији за доба кнеза Милоша. У: Н. Гвозденовић (ур.), *700 година медицине у Срба* (стр. 355–365). Београд: Српска академија наука и уметности.

- Петровић, М. (1897). *Финансије и услове обновљене Србије до 1842*, књ. I. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Поповић, Р. (2012). *Аврам Пејронијевић*. Београд: Фреска.
- Поповић, Р. (2016). Букурешки мир, кнез Милош и аутономија Србије. У: Р. Поповић (ур.), *Српска револуција и обнова државности Србије: двеста година од Друге устанка* (стр. 111–129). Београд–Чачак: Историјски институт Београд – Међуопштински историјски архив Чачак.
- Радовић, Д. (2021). Карло Пацек и његов допринос развоју здравствене заштите у Кнежевини Србији 1833–1842. У: С. Рајић (ур.), *Сузбијање епидемија у нововековној Србији: институционални оквири и практични домети* (стр. 25–40). Београд: Филозофски факултет.
- Савић, А. (2021). Карантини у Кнежевини Србији. У: С. Рајић (ур.), *Сузбијање епидемија у нововековној Србији: институционални оквири и практични домети* (стр. 41–55). Београд: Филозофски факултет.
- Стојанчевић, В. (1952). Кнез Милош и заштита српске границе за време куге у Турској 1836–1838. *Историјски гласник*, 1–4, 61–85.
- Стојанчевић, В. (1961). Административно и војно-полицајно уређење српско-турске границе за време прве владе кнеза Милоша. *Историјски гласник*, 3–4, 29–44.
- Стојанчевић, В. (1995). *Из историје Србије Друге устанка и кнез Милошеве владе 1815–1839*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Шешум, У. (2021). Епидемије куге, колере и тифуса 1707–1837. и њихов утицај на стварање и изградњу модерне српске државе. У: С. Рајић (ур.), *Сузбијање епидемија у нововековној Србији: институционални оквири и практични домети* (стр. 11–24). Београд: Филозофски факултет.
- Divljanović, D. (1962). О појави и сузбијању куге у округу ваљевском, 1837. godine. *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae, MCMLXII* (1), 89–101.
- Jeremić, R. (1937). *Medicinske prilike u Zemunu 1750–1900*. Београд: Centralni higijenski zavod.
- Protić, M. i Pavlović, B. (1971). Udeo dr Karla Nađa u suzbijanju kuge u Srbiji 1837. godine. *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae, MCMLXXI* (1–2), 157–164.

Vesna O. MILOJEVIĆ

Institute for Serbian Culture Priština – Leposavić
Leposavić (Serbia)

The Fight Against the Plague in the Principality of Serbia, 1836–1838

Summary

The paper examines the health conditions during the plague epidemic that broke out in the Ottoman Empire in 1836 and, in the following year, reached the Principality of Serbia through the Aleksinac quarantine station, thereby threatening the borders of the Austrian Empire and the rest of Europe. From the quarantine, the disease first spread to Jagodina and the surrounding villages and subsequently reached the Valjevo District, including the villages of Brežđe and Osečina. During the epidemic, Prince Miloš demonstrated considerable skill in coordinating the entire civil administration to ensure the implementation of prescribed anti-plague measures. These measures were carried out responsibly and effectively in the affected areas with the assistance of local authorities. Through the establishment of a sanitary cordon, a network of quarantines, and the enforcement of strict sanitary regulations, the Principality of Serbia succeeded in containing the epidemic and preventing its further spread. In total, the plague claimed 230 lives.

Keywords: Principality of Serbia; Prince Miloš; plague epidemic; quarantines; sanitary cordon.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).